

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА (КОНЦЕПЦІЯ «МЕТАМОРФОЗ ВЛАДИ» Е.ТОФФЛЕРА)

Стаття присвячена аналізу зростання ролі інформації та впливу інформаційного суспільства на політичну сферу, зокрема на політичну владу, визначення основних характеристик, джерел та типів влади у концепції Е.Тоффлера.

Ключові слова: влада, політична влада, триада влади, інформація, знання, інформаційне суспільство.

Результати науково-технічного прогресу, становлення інформаційного суспільства, глобалізаційні процеси спричинили значний вплив на формування картини сучасного світу. Сьогодні зрушення відбуваються у всіх сферах життєдіяльності людства, зокрема і у політичній. Особливої ваги в даному контексті набувають проблеми, що торкаються зміни політичної влади, всіх її проявів, особливостей, характеристик, типів та рівнів.

Метою даної статті є аналіз трансформацій політичної влади в умовах становлення інформаційного суспільства та визначення місця, яке посідає дане питання в теоріях інформаційного суспільства, зокрема у роботах Е.Тоффлера.

Аналіз влади як феномена, притаманного і природі, і людському суспільству, має давню традицію в історії суспільно-політичної думки. Так, ще Аристотель стверджував, що владні відносини являють собою певну ієрархію: вічний божественний закон, далі - природний закон, дарований творцем космічному цілому, і, нарешті, позитивний закон, що регулює відносини в людському суспільстві. Починаючи з епохи Ренесансу владні відносини мисляться похідними від свідомих зусиль діючих вільних суб'єктів. Ця думка знаходить своє відображення у договірних теоріях Т.Гоббса, Дж.Локка і Ж.-Ж. Руссо. За твердженням М.Вебера владу необхідно визначати в термінах ймовірності та можливості, основою влади можуть бути будь-які речі, властивості або відносини. Обґрунтовуючи ідею «волі до влади», Ф.Ніцше трактує знання як волю до влади, як моделювання картини світу, яка пізніше знаходить своє втілення в науці і техніці. Звідси і розуміння знання як інструменту влади, що допомагає організувати і впорядкувати дійсність.

У роботах сучасних зарубіжних дослідників влада аналізується з позицій комунікативного підходу (Е.Гідденс, П.Бурдьє, Ю.Габермас, М.Фуко та ін), з точки зору інтересів суб'єктів політико-економічної взаємодії (Дж. Гелбрейт, Р.Даль, Б.Рассел, Ч.Меріам, Т.Парсонс, Г.Лассуелл, Е.Доунс та ін), з позиції психологізації владних відносин (Д.Френч, Б.Рейвен, К.Г.Юнг, Е.Фромм, Х.Арендт та ін.)

Різні аспекти політичної влади знайшли своє висвітлення у дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема В.Бабкіна, В.Селіванова, О.Бабкіної, І.Варзаря, В.Горбатенка, В.Бушанського, С.Рябова, О.Сидорчука, Є.Цокура та багатьох інших.

В сучасній політичній науці влада, зазвичай, розглядається через протиставлення суб'єкта та об'єкта, а її суть розуміється як право суб'єкта на легітимне насильство (М.Вебер), або здатність змусити об'єкт діяти всупереч його волі (Р.Даль) тощо. Звісно, політичні форми влади, пов'язані з функціонуванням бюрократичного апарату, формальними повноваженнями, вищими місцями в ієрархіях суспільних інститутів і авторитетом традицій залишаються чинними і сьогодні. Проте реальна основа, сутність влади в інформаційному суспільстві частіше виходить за межі інститутів, законів і посадових функцій, концентруючись в комунікаційних актах та інформаційному обміні.

Інформаційне суспільство в даному контексті розглядається як таке, що в першу чергу пов'язане з виробництвом, зберіганням, переробкою і реалізацією інформації, особливо

вищої її форми — знань. Базові цінності, що заклали основу такого суспільства, на думку О.Проскуріної, можна сформулювати наступним чином:

- погляд на людину як істоту, призначення якої полягає в перетворенні природи та підкоренні її своїй владі;
- розуміння людської діяльності як процесу, спрямованого на перетворення об'єктів і підкорення їх собі;
- перетворення світу як домінуючий фактор, причому креативні перетворення поширюються не лише на природні, але й на соціальні об'єкти, які стають предметами соціальних технологій;
- розуміння природи як джерельної бази, репрезентованої матеріалами й ресурсами для людської діяльності;
- цінність активної, суверенної, автономної особистості, яка вписується в різні соціальні спільноти, маючи рівні права з іншими;
- пріоритет індивідуальних свобод і прав людини;
- особливе місце цінностей інновацій і прогресу, як наслідок, інновації стають головною цінністю;
- пріоритет цінності науки, наукова раціональність стає домінантою в системі людського знання;
- соціальний прогрес розглядається як позитивна діяльність людини, обумовлена знанням законів зміни об'єктів;
- особливе розуміння влади й сили: не тільки влада людини над людиною, але й влада над об'єктами, на які спрямовані силові впливи задля панування над ними [3, с. 63].

Влада в інформаційному суспільстві дедалі виразніше набуває обрисів ідеї влади, що функціонує в віртуальному просторі сучасних форм комунікацій і засобів мас-медіа. Вона знаходить свою опору у силі колективного уявлення про себе та активно працює з масовими настроями та очікуваннями. Сама ж реальність, з одного боку, і формальні повноваження влади, з іншого, відходять при цьому на другий план. У зв'язку з подібною трансформацією влада починає належати тому, хто створює, контролює або наділяє загальним сенсом науку, політику, економіку тощо. Останні у своєму звичному вигляді легітимуються саме силою колективної віри в них, а влада над цією вірою обумовлюється панівним становищем у різноманітних формах комунікативної взаємодії та обміну. Це, в свою чергу, дозволяє змусити функціонувати соціальні та політичні інститути, скеровувати діяльність окремих спільнот та індивідів в рамках систем цінностей і моделей, які зумовлені владним інтересом, що сприймається як природний і загальний.

Отже, в такому разі влада проникає всюди і виходить з тих сфер, куди ніколи не змогла б проникнути влада, заснована на загрозі, забороні, страху, яка підкорює завдяки певній потенційній репресії, що усвідомлюється реципієнтами як щось зовнішнє відносно до них. Інакше кажучи, коли джерело влади, її суб'єкт є впізнаваним і відомим, це полегшує в разі необхідності опір їй. Ситуація кардинально змінюється, коли влада стає невидимою (неясний суб'єкт влади) та всеохоплюючою. З загрози певного однозначного наказу вона перетворюється на «вплив» та «маніпулювання», які виходять із найрізноманітніших джерел і безпосередньо «включають» індивіда в постійнодіюче поле влади, що безперервно тяжіє над ним. Методи такого владного впливу пов'язані не з загрозою легітимного насильства і заборонами і не з свідомим переконанням, а з непомітним навіюванням, яке «впроваджує» владний посил безпосередньо у свідомість людини таким чином, що відбувається ототожнення власних переконань з інкорпорованими владними вимогами без відчутного зовнішнього тиску. Вимоги влади ототожнюються з вимогами природності і здорового глузду.

Таким чином, можна зробити висновок, що в сучасному інформаційному суспільстві умови диктує той, у чийх руках знаходяться інформаційні ресурси. Це, у свою чергу, призводить до зниження реальної ролі публічних політиків у прийнятті рішень, які тепер

виробляються спеціалізованими експертними структурами. Відбувається віртуалізація політики, за якої політичний процес сприймається суспільством як телевізійна картинка. До того ж ділові якості політика відходять на задній план у порівнянні з зовнішніми рисами характеру, що викликають довіру. Символічні функції політики розходяться з реальним процесом прийняття рішень.

Стійкий розвиток суспільства неможливий без відповідних владних відносин. Кожна суспільна система має своє власне владне поле. Влада постає як незнишуваний феномен, її не можна ні націоналізувати, ні закрити, адже на місці скасованих владних структур негайно з'являються нові. Французький політолог М. Крозьє з даного приводу зауважував: «влада, як голови гідри, з'являється у все більшій кількості і стає сильнішою кожного разу, коли вважають, що її обезголовили» [1, с. 85]. Це пов'язано з тим, що влада володіє такими якостями, як універсальність та інклюзивність, вона присутня у всіх сферах суспільної життєдіяльності, в усіх типах соціальних відносин. Проте, незважаючи на життєстійкість влади, форми її вияву, методи реалізації та ресурси змінюються відповідно до перебігу подій та вимог історичного прогресу.

Аналізу означених проблем американський дослідник Е. Тоффлер присвятив свою фундаментальну працю під назвою «Метаморфози влади: Знання, багатство і сила на порозі XXI століття». В центрі уваги вченого лежить проблема трансформації влади сучасного суспільства, масштаби якої свідчать, що «людство вступило в «еру зсуву» влади, коли поступово розпадаються всі існуючі в світі владні структури і зароджуються принципово нові» [5, с. 23]. На його думку велика кількість ознак дозволяє припустити подальше посилення і поширення факторів, що викликали зсув влади. «у надрах цього потужного переструктурування владних взаємозв'язків, подібного до зміщення і руйнування тектонічних пластів під час землетрусу, зароджується один з найбільш рідкісних феноменів людської історії: кардинальна зміна самої природи влади» [5, с. 24].

В прийдешньому інформаційному суспільстві, на думку Е.Тоффлера, структура влади набуває кардинально іншої форми. Цей процес відбувається на всіх рівнях людського співтовариства: в офісі, у супермаркеті, у банку, у церкві, у лікарні, у школі і будинку старі риси влади переломлюються в дивні нові лінії: «влада не просто зміщується на вершині корпоративного життя, керівники все частіше відкривають для себе, що їхні працівники більше не виконують накази наосліп, як це вони робили раніше. Вони задають питання і вимагають відповіді. Офіцери довідаються те ж саме від своїх військ, поліцейські шефи - від рядових полісменів, викладачі усе більше і більше від своїх студентів. Ці руйнування старого стилю влади й авторитету в бізнесі й у повсякденному житті зростають з того самого моменту, як глобальні владні структури почали дезінтегруватися» [5, с. 23].

Е.Тоффлер використовує поняття влади в широкому сенсі слова, тобто веде мову не лише про політичну владу, а про владу соціальну у всіх її можливих проявах: «ми будемо використовувати термін «влада» у розумінні – «умисна влада над людьми». Далі він уточнює, що «на сторінках цієї книги термін «влада» буде означати здатність мобілізувати і застосувати насилля, багатство та/ або знання, або їх численні похідні для мотивації інших у відповідності з нашими потребами і бажаннями» [5, с. 35]. Конкретизуючи та пояснюючи вищенаведене визначення влади та пов'язаних з нею відносин, автор зауважує наступне:

- владні відносини властиві усім суспільним системам і людським взаємовідносинам: «влада — не конкретне явище, але аспект усіх без виключення відносин між людьми. Тому вона невідворотна і нейтральна — воістину, у ній немає ні гарного, ні поганого» [5, с. 36];

- в систему влади включені всі, і ніхто не є вільним від неї;

- у випадку, коли системи влади далекі від рівноваги, можуть статися раптові і нібито дивні зміни. «Справа в тому, що коли система чи підсистема у вищій мірі нестабільна, примножуються нелінійні ефекти. Великі зусилля влади можуть дати малі результати. Незначні обставини можуть ініціювати падіння режиму...» [5, с. 36];

- люди є продуктами влади «у значно більшій мірі, ніж багато з нас уявляють» [5, с. 36].

Е.Тоффлер сформулював концепцію «тріади влади», сутність і особливості якої полягають у тому, що головними чинниками завоювання, джерелами використання та важелями утримання влади є сила, багатство і знання. Саме вони і утворюють тріаду влади. Тобто влада, як здатність примушувати діяти людей певним чином, використовує або силу, або економічну могутність, або перевагу у знаннях (розумі), — чи, власне, певну комбінацію цих чинників.

Е.Тоффлер пояснює, що головна причина того, чому корпорації і уряди індустріальних країн значно рідше вдаються до відкритого силового тиску, ніж це відбувалось в доіндустріальну епоху, полягає в тому, що було знайдено більш досконалий інструмент контролю - гроші. Таким чином, формування індустріальних національних держав супроводжувалося монополізацією, законодавчим оформленням сили і зростанням ролі грошей у суспільних відносинах.

Капітал міцно утримував владу аж до сьогодні, до створення та широкого впровадження інформаційних технологій у суспільно-політичне та економічне життя. Отже, якщо раніше в тріаді влади переважали перші два фактори — або сила, або багатство, — то основна метаморфоза сучасної влади полягає в тому, що «і сила, і багатство стали вражаюче залежати від знання» [5, с. 39]. Е.Тоффлер, наводячи приклади стосовно комп'ютеризації всіх сфер суспільної життєдіяльності людства, приходять до висновку, що «знання як такі виявляються не тільки джерелом влади найвищої якості, але також важливим компонентом сили і багатства. Іншими словами, знання перестало бути додатком до влади грошей і влади сили, знання стало їх сутністю. Воно, власне, їх граничний підсилювач. Це — ключ до розуміння майбутніх метаморфоз влади, і це пояснює, чому битва за контроль над знаннями і засобами комунікації розгортається на всьому світовому просторі» [5, с. 40].

Аналізуючи згадані джерела влади, Е.Тоффлер розробив власну типологію влади, запропонувавши новий критерій — визначення якості влади. Згідно з ним вчений виокремив три основні типи влади: «низькоякісна влада»; «влада середньої якості»; «високоякісна влада» або «влада найвищого гатунку».

Перший тип - «низькоякісна влада» — тримається на силі або насильстві: «тінь насилля або сили, яка зафіксована в законі, стоїть за кожною дією уряду, і, як наслідок, будь-який уряд покладається на армію і поліцію у справі надання сили своїй волі» [5, с. 36]. Проте, зауважує дослідник, сила і насильство неминуче породжують спротив і жертви лише чекають слушної нагоди, щоб нанести удар у відповідь. «Головна слабкість грубої сили полягає в її абсолютній негнучкості. Насилля може бути використане лише для покарання» [5, с. 37].

Другий тип — «влада середньої якості» — базується на багатстві, яке являє собою більш зручний та ефективний елемент влади. Замість насильства, покарання або загрози покарання він може запропонувати збалансовані та ранжовані винагороди. До того ж багатство може бути використане як у позитивному, так і в негативному аспекті. Саме тому воно володіє більшою гнучкістю порівняно із силою.

Останній третій тип — «високоякісна влада» або «влада найвищого гатунку» — знаходить свою опору у знанні: «влада високої якості - це не просто можливість зробити по-своєму, примусити інших робити те, що вам заманеться, навіть якщо вони надають перевагу іншому. Високоякісна влада передбачає значно більше. Вона передбачає ефективність - досягнення мети з мінімальним джерелом влади. Знання часто можуть використовуватися для того, щоб примусити іншу сторону полюбити вашу послідовність операцій при виконанні дій. Вони можуть навіть переконати людину в тому, що вона сама придумала цю послідовність» [5, с. 37]. Підсумовуючи наведене, він наголошує, що «знання можна використовувати так, щоб інші люди були вимушені діяти бажаним для вас чином, а не у власних інтересах» [5, с. 37].

Таким чином, визначаючи як основну тенденцію перехід першості у структурі влади від насильства і грошей до знання, Е.Тоффлер одночасно підкреслює відмінності між

насильством і багатством, з одного боку, і знанням, з іншого, — це нескінченність, загальнодоступність, необхідність і демократизм останнього. І сила, і багатство, за визначенням, є власністю могутніх і заможних; проте «насправді революційна характеристика знання полягає у тому, що його можуть мати також слабкі і бідні» [5, с. 42]. Ця характеристика набуває свого реального значення саме в інформаційну добу, коли знання стає більш доступним, створює постійну загрозу можновладцям, і одночасно пояснює, чому «кожен, хто має владу — від сімейного патріарха до президента компанії чи прем'єр-міністра країни — хоче контролювати кількість, якість і розподіл знань всередині своїх володінь» [5, с. 42].

Отже, в інформаційному суспільстві, на думку Е.Тоффлера, за своїм характером нова влада буде компетентною, мислячою, такою, що перебуває в постійному творчому пошуку, антибюрократичною, особистісною, різнорідною, обслуговуючою людську діяльність. На цій підставі він передбачає прийдешнє руйнування бюрократії. Остання є ефективною в рутинних процесах, а сучасний світ має тенденцію до швидких змін. Ієрархія «верх-низ» не спрацьовує в умовах, коли рутинна робота стає полем діяльності автоматизованих систем та коли постійно зростає потік інформації. В таких умовах бюрократія буде поступово витіснятися адхократією — структурою холдингового типу, що координує роботу безлічі тимчасових робочих груп, які виникають і припиняють свою діяльність відповідно до темпу змін в оточуючому середовищі. Адхократія потребуватиме працівників, здатних швидко переучуватися і наділених уявою. При вирішенні якісно нових чи одиничних проблем працівник такої структури повинен уміти виносити судження і приймати складні рішення, а не механічно виконувати спущені зверху розпорядження. Він повинен уміти вільно орієнтуватися серед безлічі завдань і організаційних обставин та учитися працювати з колективом, який постійно міняється [2, с. 252-254].

Паростки подібних владних відносин з'являються вже зараз. Створюються постбюрократичні організації. Бюрократичні апарати замінюються інформаційною системою комп'ютеризованого управління, що сприймає вільний потік інформації. Така організаційна форма є більш ефективною, оскільки будується за принципом, коли кожен організаційний компонент являє собою модуль, створений для вирішення одного конкретного завдання, і взаємодіє з багатьма іншими по горизонталі, а не тільки відповідно до вертикальної ієрархії.

Проблеми, підняті Е.Тоффлером, є надзвичайно актуальними для сучасного етапу розвитку суспільства з декількох причин: вони розглядають питання трансформації влади в наш перехідний час; допомагають шукати певні одиниці стійкості і взагалі стійкі структури з погляду влади; підтверджують політологічну аксіому про те, що влада, зосереджена на вершині ієрархічної піраміди та заснована на насиллі, ефективна протягом деякого часу, а потім сама себе пожирає, провокуючи розпад і хаос [4, с. 352]. В свою чергу більш стійкі системи складаються при розосередженні влади. І тут в силу вступає нова підстава влади у вигляді знань, що не дасть від децентралізації перейти до безлічі владних центрів, які копіюють колишню структуру.

Література:

1. Власть: Очерки современной политической философии Запада / В.В. Мшвениерадзе, И.И. Кравченко, Е.В. Осипова и др. – М.: Наука, 1989. – 325 с.
2. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 640 с.
3. Проскуріна О.О. Політико-правові аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні / Олена Проскуріна // Політичний менеджмент. – 2006. – № 3. – С. 62 – 68.
4. Современная западная социология: Словарь / [Сост. Ю.Н. Давыдов (руководитель) и др.]. – М.: Политиздат, 1990. – 432 с.
5. Тоффлер Э. Метаморфозы власти [пер. с англ.] / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669 с.

Апончук И. А. Трансформация политической власти в условиях становления информационного общества (концепция «метаморфоз власти» Э.Тоффлера)

Статья посвящена анализу возрастания роли информации и влияния информационного общества на политическую сферу, в частности на политическую власть, определение основных характеристик, источников и типов власти в концепции Э.Тоффлера.

Ключевые слова: власть, политическая власть, триада власти, информация, знания, информационное общество.

Aponchuk I. Transformation of political power in the making of the information society (the concept of «metamorphosis of power» by A.Toffler)

Article is dedicated to an analysis of the growing role of information and the impact of the information society in the political sphere, particularly in the political power, of identifying key characteristics of power sources and types of concepts E.Tofflera.

Keywords: power, political power, the triad of power, information, knowledge and information society.

УДК 130.1

Бабка Володимир Леонідович,
аспірант кафедри історії України та політології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Проаналізовано особливості феномену політичного впливу та його функціональні зв'язки з категоріями «влада», «управління», «маніпулювання». Систематизовано функції, суб'єкти, види, методи та форми впливу.

Ключові слова: політичний вплив, влада, маніпулювання, суб'єкти політичного впливу, функції політичного впливу, методи впливу.

Головне завдання політології – вивчення впливів
Г. Лассуел

«Вплив» – універсальна категорія, з допомогою якої можна пояснити механізми соціальних, природних та надприродних взаємодій. Гуманітарні науки оперують поняттями психологічного та соціального впливу, які активно розробляються в рамках відповідних наукових напрямків. В політології відповідною категорією є «політичний вплив» – центральний елемент влади та політичного управління. Однак феномен політичного впливу як самостійної категорії не одержав належного наукового осмислення.

Серед західних дослідників безпосередньо явище політичного впливу вивчали американські політологи А.Бентлі та Е.Бенфілд. Їх праці присвячені процесам лобістського впливу на політичну систему. В контексті аналізу влади, питань, що стосуються політичного впливу, торкалися Б.Рассел, Г.Лассуел, С.Лакс, Е.Тоффлер та ін. Проблемам соціального та психологічного впливу присвячені праці Р.Мертсона, С.Московічі, Дж.Тернера, Ф.Зімбардо, М.Ляйппе, Р.Чалдіні, К.Штайнера, Е.Шострома. З українських та російських вчених політичний вплив є предметом розвідок О.Бунтова, В.Власова, Д.Виговського, Ю.Карпця, А.Сіленко. Дослідження О.Бойка, Є.Доценко, В.Ледяєва, Р.Соколової, В.Шейнова торкаються проблем політичного впливу в світлі теорій влади, управління, маніпулювання. Психологічні механізми соціальних взаємодій, важливі для розуміння методів політичного впливу знаходимо в роботах О.Гуменюк, Г.Ковальова, В.Криська, В.Москаленко, Є.Сидоренко.